

ГЕТЬМАНАТ П. СКОРОПАДСЬКОГО: ДОСЯГНЕННЯ І ПРОРАХУНКИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В роботі розглянуто діяльність гетьмана П. Скоропадського, уряд якого став найбільш ефективним за весь період Української революції 1917–1921 рр. Висвітлено досягнення гетьманату та прорахунки, які згодом призвели до падіння влади гетьмана.

Ключові слова: Павло Скоропадський, гетьманат, Українська Держава 1918 р., Українська революція 1917–1921 рр.

Abstract

The work examines the activities of Hetman P. Skoropadsky, whose government was the most effective during the entire period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. It highlights the achievements of the Hetmanate as well as the miscalculations that eventually led to the downfall of his authority.

Keywords: Pavlo Skoropadsky, Hetmanate, Ukrainian State 1918, Ukrainian Revolution of 1917–1921.

Вступ

В сучасних умовах, коли існує реальна загроза незалежності України, звернення до вітчизняного досвіду періоду Української революції 1917–1921 рр. є корисним, оскільки нині вирішуються аналогічні проблеми консолідації українського народу та збереження національної держави. Нетривале функціонування Української Держави на чолі з П. Скоропадським знайшло широке відображення в історіографії, починаючи від спогадів самого П. Скоропадського, праць історика Д. Дорошенка та інших представників діаспори і до робіт сучасних українських вчених В. Верстюка, П. Гай-Нижника, О. Михайлової, Г. Папакіна, Р. Пирога, О. Реєнта, Ю. Терещенка, Д. Яневського та інших. З огляду на неоднозначність оцінок діяльності П. Скоропадського, період гетьманату є найбільш контроверсійною темою доби Української революції 1917–1921 рр.

Результати дослідження

29 квітня 1918 р. у Києві відбувся з'їзд хліборобів-землевласників. 6432 представники від восьми українських губерній виступили за відновлення приватної власності, утворення гетьманату і обрали присутнього в залі генерала Павла Скоропадського Гетьманом [1, с. 114]. Його правління тривало з 29 квітня по 14 грудня 1918 р. Незважаючи на вкрай несприятливі обставини внутрішньої і зовнішньої політики, уряд П. Скоропадського за сім з половиною місяців став найефективнішим у царині розбудови держави періоду Української революції 1917–1921 рр. За цей час було здійснено низку важливих кроків у державотворенні, але також були допущені помилки, які згодом призвели до падіння режиму гетьмана.

П. Скоропадський визначив пріоритети і правові основи своєї державної політики в перший день приходу до влади. 29 квітня 1918 р. були оприлюднені «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України», які історик української діаспори М. Стахів назвав тимчасовою конституцією новоствореної Української Держави [2, с. 649]. «Грамота ...» сповіщала, що попередній уряд Центральної Ради зовсім був не здатний до державного будівництва, тому в Україні продовжуються безчинства, анархія, економічна розруха та безробіття. П. Скоропадський вирішив взяти на себе тимчасово, до скликання Сойму, всю повноту влади, щоб «забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці» [1, с. 115–116]. Цією грамотою він проголосив себе Гетьманом всієї України, що означало загальнонаціональний характер влади П. Скоропадського та її поширення на всі етнічні українські землі. Д. Дорошенко зазначав, що Гетьман та його уряд «стояли на ґрунті чисто державному, розуміючи українську державність

територіально-історично, тим часом як українці-націоналісти... не могли собі уявити цю державність інакше, як у виключно й вузько національних українських формах» [3, с. 72].

Українська Держава поширила свою владу майже на всі етнографічні українські землі, крім невеликої території у Східній Україні. У жовтні 1918 р. було досягнуто принципової згоди на входження Криму до складу України на правах автономії. Реформування державного апарату відбувалось за принципом професіоналізму та політичної неупередженості. Гетьман весь час прагнув залучити до роботи в уряді представників якомога ширшого українського політичного спектру.

За короткий час уряд Української Держави налагодив дипломатичні стосунки з Німеччиною, Австрією, Швейцарією, Болгарією, Польщею, Фінляндією, Туреччиною, скандинавськими країнами, а з ослабленням окупаційного впливу – з Францією, Англією та Румунією. Дипломатичні відносини були і з РСФРР, Доном, Кубанню [4, с. 516].

Авторитарний режим П. Скоропадського, який обіцяв «твердо стояти на сторожі порядку і законності», базувався на «твердих основах законів, виданих в установленій черзі» [1, с. 116, 119]. За сучасними підрахунками, в період існування Української Держави було видано 243 законодавчих акти [5, с. 99], зокрема закони про громадянство, про Державний Сенат (вищу судову інстанцію), про вибори до земських й міських установ тощо. Були проголошені основні громадянські й політичні права людини, закріплені юридичні гарантії їх реалізації. П. Скоропадський, тимчасово зосередивши в своїх руках всю повноту влади, все ж таки прагнув побудувати в Україні правову державу [5, с. 80].

У «Грамоті ...» зазначалось, що «права приватної власності як фундаменту культури й цивілізації відбудовуються в повній мірі». Відновлювалась свобода купівлі-продажу землі, допускалось відчуження поміщицьких земель по їх дійсній вартості для забезпечення малоземельних селян. Відновлювалась повна свобода торгівлі й приватного підприємництва. Таким чином, проголошувався курс економічного лібералізму, що означало рішучий поворот розвитку України в напрямку західноєвропейської цивілізації. Політика П. Скоропадського дала відчутне економічне зростання, відродження промислових підприємств, біржової торгівлі, залізничного руху. Було налагоджено грошовий обіг, виконання державного бюджету, засновано кілька українських банків та нових акціонерних компаній. Велика кількість людей з території більшовицької Росії, де вже починався голод, бажала набути українське громадянство і повернутися на батьківщину. Так звані «українські потяги», що перевозили людей з Московщини в Україну, були переповнені пасажирами [3, с. 111].

Гетьманський уряд мав на меті здійснити масштабну земельну реформу, щоб створити економічно потужну верству середнього і заможного селянства. На початок листопада 1918 р. проєкт земельної реформи був готовий. Він передбачав примусовий викуп державою всіх земельних маєтків, які мали бути парцельованими між селянами за допомогою Державного земельного банку, у розмірі не більше 25 десятин на одне господарство. Від викупу звільнялись лише ті господарства, які мали агрокультурне значення і розмір до 200 десятин. На думку фахівців, цей закон був тоді одним із найбільш демократичних у світі [6, с. 34].

Значні результати мала діяльність гетьмана в сфері освіти і культури. П. Скоропадський заснував два українські університети – у Києві та Кам'янець-Подільському, здійснив українізацію шкіл усіх ступенів. Було засновано Українську академію наук, Національну бібліотеку, Національний архів, Державний драматичний театр, Національну оперу, Українську державну капелу, Державний симфонічний оркестр. Виключного розміру досягла українська видавнича справа. П. Скоропадський сприяв утворенню української автокефальної православної церкви. Саме у гетьманському уряді вперше було запроваджено міністерство віросповідань [3, с. 221].

Попри значні досягнення, П. Скоропадський допустив ряд серйозних прорахунків, більшість з яких були «запрограмовані» тяжким спадком, що дістався йому від Центральної Ради. Так, за умовами Брестського мирного договору, підписаного урядом Центральної Ради, Україна змушена була постачати до Німеччини й Австро-Угорщини сільськогосподарську продукцію та промислову сировину. Для забезпечення виконання зобов'язань гетьман вдався до вкрай непопулярних кроків. Обов'язкова передача селянами врожаю в розпорядження держави, відновлення дореволюційного законодавства, заборона страйків і профспілок, збільшення тривалості робочого дня на підприємствах до 12 годин викликали незадоволення народу. Селяни очікували ліквідації поміщицьких господарств та безоплатного перерозподілу поміщицької землі. Натомість селянам пропонувалося її викупити, що викликало велике розчарування. У спадщину від Центральної Ради гетьманському уряду дісталися й «каральні загони», які з'явилися з німецькою окупацією, але відповідальність за них лягала на гетьманат. Це звузило соціальну базу гетьманату й сприяло формуванню опозиції.

Гарантом стабільності і розвитку Української Держави виступали окупаційні війська Німеччини та Австро-Угорщини. Німецька влада створювала перешкоди для формування дієздатної української армії. У липні 1918 р. вдалося сформувати Гвардійську Сердюцьку дивізію чисельністю 5 тис. вояків, проте плани П. Скоропадського щодо створення 8 армійських корпусів та 4 кінних дивізій залишились нереалізованими. Існуючі військові формування були недостатньо надійними. Так, Окремий загін Січових Стрільців, дислокований у Білій Церкві, в листопаді 1918 р. першим зрадив Українську Державу і перейшов на бік Петлюри [5, с. 277]. В ході повстання на сторону Директорії перейшли майже всі українські військові частини, у тому числі й Сердюцька дивізія [4, с. 515].

Гетьманський уряд знав про підготовку опозиції до повстання, але не вживав превентивних заходів щодо запобігання. Так, 27 липня 1918 р. було заарештовано декількох провідників повстання, зокрема В. Винниченка та С. Петлюру. Невдовзі В. Винниченка та інших діячів УНР було звільнено. С. Петлюру звільнили лише 12 листопада 1918 р. за наполяганням німців під «слово честі», що він не братиме участі у боротьбі проти гетьмана. Дане слово не перешкодило С. Петлюрі виїхати до Білої Церкви й одразу очолити повстання [4, с. 514].

Одним із своїх прорахунків П. Скоропадський згодом вважатиме віддання справи формування уряду до компетенції виключно його голови. Гетьман не мав вирішального голосу на засіданнях Ради Міністрів та іноді був змушений коритися урядовим рішенням. П. Скоропадському здавалося, що він сам «потрапив до рук Ради Міністрів» [7, с. 138].

Нарешті, П. Скоропадському часто закидають видання на вимогу держав Антанти 14 листопада 1918 р. Грамоти про федерацію України з майбутньою найбільшовицькою Росією. За словами Д. Дорошенка, цей акт був результатом трагічних зовнішньополітичних обставин і мав на меті в буквальному сенсі врятувати від загибелі Українську Державу [3, с. 414]. Але Грамота, відштовхнувши від гетьмана прихильників української державності, не додала йому популярності навіть серед русофілів, які чекали не федерації, а відновлення «єдиної та неподільної».

Висновки

Гетьманат П. Скоропадського став спробою створення сильної централізованої Української Держави. Його головними досягненнями були: поширення влади майже на всі етнографічні українські землі, розвиток законодавства, зміцнення державного апарату, відновлення економіки, розвиток української освіти і науки, активна зовнішня політика. П. Скоропадський утверджував незаперечні державно-правові та національно-культурні цінності.

Однак успадковані від УНР не вирішені проблеми та прорахунки, зокрема, залежність від Німеччини та Австро-Угорщини, а також ігнорування інтересів широких верств населення призвели до його швидкого падіння. Діяльність П. Скоропадського – не тільки трагічна сторінка нашої історії, а й повчальний урок, який треба враховувати, будуючи сучасну незалежну Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія української Конституції / Упоряд. А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. Київ: Право, 1997. 464 с.
2. Стахів М. Державний устрій Української Держави в 1917–20 рр. *Енциклопедія Українознавства. Загальна частина*. Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. Т. II. С. 647–650.
3. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр.: в 2 т. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. Київ: Темпора, 2002. 351 с.
4. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2: Від середини XVII століття до 1923 року. 2-е вид. Київ: Либідь, 1993. 608 с.
5. Яневський Д. Б. Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського. Харків: Фоліо, 2010. 284 с.
6. Терещенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції. *Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії: всеукр. наук. конф. 19-20 трав. 2008 р.* / Укр. ін-т нац. пам'яті, Ін-т історії України НАН України. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2008. С. 13–40.
7. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. / пер. з рос. Е. Соловей; упоряд. І. Гирич. Київ, 2017. 456 с.

Мащук Кристина Вадимівна – студентка групи БМ-246, факультет будівництва, цивільної та екологічної інженерії, Вінницький національний технічний університет, e-mail: kristinaastudy@gmail.com

Пономаренко Алла Борисівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: allapon96@gmail.com

Mashchuk Khrystina – student of Faculty of Construction, Civil and Environmental Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kristinaastudy@gmail.com

Ponomarenko Alla – PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: allapon96@gmail.com